

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE KADINLAR

POVERTY AND WOMEN IN WORLD AND TURKEY

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK*, Araş.Gör. Başak Işıl ÇETİN**

ÖZ

En genel anlamıyla insanların temel gereksinimlerini karşılama olanağına sahip bulunmaması, kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarına sahip olamaması şeklinde tanımlanabilecek yoksulluk olgusu, işsizlik, yoksunluk, ayrımcılık, sosyal dışlanma gibi olgularla da hem iç içe hem de etkileşim içindedir. Yoksulluktan en fazla en fazla etkilenen kesimlerin başında ise kadınlar ve çocuklar gelmektedir. Çoğu ülkede çalışma yaşamına yeterli düzeyde katılamayan; katılanların ise çoğu zaman çeşitli ayrımcılıklara maruz kaldığı kadınlara yönelik çalışmalar günümüzde daha da önemli hale gelmiştir. Gerek ulusal ve gerekse de uluslar arası kuruluşların en önemli çabalarının başında, yoksulluğu engelleyecek ve/veya azaltacak politikalar üretmek gelmektedir. Bunların başarılabilmesi durumunda ise, en azından mümkün olduğu ölçüde yoksulluğun etkilerinin en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yoksulluktan en fazla etkilenen kadınlara yönelik politikaların hayata geçirilmesi daha önemli ve hayati hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kadınlar, Ayrımcılık, Mikrokredi, Yoksullukla Mücadele Politikaları.

ABSTRACT

The phenomenon of poverty which can be defined as not having opportunities to get basic needs and minimum living standards has both togetherness and interaction with the concepts of unemployment, deprivation, discrimination, and social exclusion. The leading groups most affected by the poverty are women and children. Studies about women became

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

** İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

important lately which mainly stress that women as a group participate adequate levels of working life at a lower rate than men in many countries. Although in some countries, labor force participation for women is relatively high, there are some considerable signs that women are highly discriminated. Both national and international organizations target to produce policies which aim to prevent or alleviate poverty. In case of failure, it is required to minimize the negative effects of poverty as much as possible. In this context policies for women who are mostly affected by the poverty became more important and vital.

Key Words: Poverty, Women, Discrimination, Microcredit, Policies of Struggle Against Poverty.

GİRİŞ

Geçtiğimiz elli yıllık zaman dilimi, teknolojik ve ekonomik gelişme sürecinin hızla yaşandığı bir dönem niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte geniş kitlelerin muzdarip olduğu yoksulluk azalmanın ötesinde, daha şiddetli hissedilmeye başlanan bir olgu olarak gündemde yer almaktadır.

Esas itibariyle objektif ve üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımla birlikte yoksulluk terimi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılmaktadır. Yoksulluk daha çok yeterli gelir ve tüketimi gerçekleştirilmeden yoksunluk durumunu ifade eden statik bir kavramdır. Diğer bir ifade ile yoksulluk; fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik halidir. Temelde az gelişmişlik ile ilintilendirilen yoksulluk, aslında tüm dünya ülkelerinde sosyal birlikteliğin önünde bir engel, ekonomik gelişmişliğin ardında bıraktığı bir kara bir tablo olarak canlılığını korumaktadır. Bununla birlikte yoksulluk konusuna olan resmi ilginin artması, kısmen son zamanlardaki ekonomik durgunluğun Avrupa bütünleşme sürecine zarar verebilecek bir takım sosyal etkilere yol açabileceği kaygısı ile ilişkilendirilebilir.

Yoksullukla mücadele politikaları ve bu politikaların başarılı bir şekilde uygulanabilmesi, geniş kitlelerin ve özellikle kadınların sonuçlarından etkilendiği yoksulluk ve kaynaklara erişememe konularında gereken tedbirlerin alınması için ayrı bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın amacı; günümüzde en önemli gündem maddelerinden birini teşkil eden yoksulluk ve yoksulluktan en çok etkilenen gruplardan biri olan kadınların yoksulluğunu çeşitli yönleriyle irdelemek ve yoksullukla mücadele politikaları kapsamında değerlendirmektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde genel itibariyle yoksulluk, sosyal dışlanma kavramları ve yoksulluğun nedenleri ele alınacaktır. İkinci bölümde yoksulluktan en çok etkilenen kesimler bağlamında kadınlar ve yoksulluk konusu; istihdam, işgücüne katılım oranları, enformel sektör, toplumsal cinsiyet, gelir dağılımı ve yoksulluğu derinleştiren ayrımcılık gibi göstergelerin ışığında incelenecektir. Son olarak yoksullukla mücadele politikaları, bu politikaların etkinliği ve uygulanabilirliği tartışılacaktır.

I. YOKSULLUK

A. Kavram Olarak Yoksulluk

Özellikle ülkemizde son yaşanan krizlerden sonra, gerek akademik çevrelerde gerekse medyada en çok tartışılan konulardan birini yoksulluk oluşturmuştur. Medyanın, krizle birlikte daha da artan yoksulluğu yapısal bir sorun olarak değil, krizin aşılmasıyla atlatılacak dönemselsel bir sorun olarak ele almasına karşın; yoksulluk konusu hala üzerine söz söylenmesi ve açıklanması zor bir kavram olarak akademik çevrelerin önünde durmaktadır.

Yoksulluğun objektif ve üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımı yoktur. Zira zenginlik ve yoksulluk, temelde şahsi niteliktedir. Bu konuda tek bir tanım yapmak, tek bir kriter bulmak, tek bir yaklaşım geliştirmek olanaksızdır. Ülkelerin gelişmişlik dereceleri, işgücü yapılarındaki farklılıklar, geleneksel dayanışma kurumlarının varlığını sürdürüp sürdürmemesi ve daha bir dizi etken, yoksulluk konusunda tek bir yaklaşım geliştirilmesini engellemektedir. Nitekim gerek Afrika'da kuraklık nedeniyle açlık yaşayan bir kadın, gerek Latin Amerika'da teneke evlerde oturan ve çoğunlukla enformel sektörde çalışan bir işçi, gerekse de Paris'te yaşayan ama yakacak parası olmadığı için ısınma sorunu yaşayan bir yaşlı yoksul kategorisine girmektedir. Yukarıda verilen örneklerden de görülebileceği gibi her bir

örnekteki yoksulluğun çözüm yolları farklı olmaktadır. Bu yüzden yoksulluk göreceli bir kavramdır.¹

En genel anlamıyla yoksulluk insanların temel gereksinimlerini karşılama olanağına sahip bulunamaması, kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarının olmamasıdır.² Bir diğer tanıma göre ise yoksulluk statüsüne sahip olan insanlar, toplumsal refah düzeyi ve toplumsal yaşam standardının mutlak ya da göreceli olarak minimum bir düzeyinin altında bulunmaktadır.³

Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamaktadır. O halde yoksul kelimesi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılmaktadır. Ünlü kalkınma iktisatçısı Amartya Sen; yoksulluğu belirli bir asgari kabiliyeti devam ettirememe şeklinde tanımlamaktadır.⁴

Yoksulluk tanımının, yoksulluk düzeyinin, yoksulluk profiline ve bunların zaman içindeki değişiminin doğru olarak belirlenebilmesi, yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulması, değerlendirilmesi ve başarılı bir şekilde sonuçlandırılması bakımından önemli bir önkoşuldur.⁵ Bu konuda tanım, kıstas ve ölçüm yöntemleri araştırmacılar ve bilim adamları tarafından ayrıntılı olarak ele alınmış; sözkonusu tanım, kıstas ve yöntemler çeşitli eleştirilere tabi tutulmuştur.

Üretim yapısında ve teknolojiye önemli atılımlar yapan ve kimi yazarlar tarafından en zengin dönemi yaşadığı söylenen günümüz dünyasında, halen yer alan yoksulluk sorunu yıllardan beri öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir. Özellikle azgelişmiş ülkeler yoksulluk sorunuyla sözcüğün tam anlamıyla boğuşmakta, bu sorunun çözümü konusunda çareler aramaktadır. Yoksulluk, temelde bir azgelişmişlik sorunu olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak gündem teşkil etmektedir. 1980 ve 1990'lı yıllarda önemli bir artış gösteren yoksulluk, Avrupa'nın sosyal birlikteliğini tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.

¹ Sevdâ Demirbilek, **Sosyal Güvenlik Sosyolojisi**, Legal Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2005, s. 248.

² Abdülkadir Şenkal, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, İstanbul, Ağustos 2005, s. 392.

³ TÜSİAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, Aralık 2000, s. 95.

⁴ Ayşe Meral Uzun, "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 4, S. 2., 2003, s. 156.

⁵ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, 3. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 61.

Dünyadaki yoksul insan sayısının belli başlı bütün ölçütlere göre artış eğilimi içinde olduğu ve önlem alınmadığı takdirde daha da artacağı konusunda bir konsensüs oluşmuştur. Bununla birlikte, yoksulluğun kısa dönemde azalacağı yönünde ciddi işaretler de bulunmamaktadır.⁶ Yakın coğrafyadan bir örnek vermek gerekirse, OECD'nin 2002 yılında yaptığı çalışmaya göre, OECD ülkeleri içinde Türkiye, Meksika'dan sonra GİNİ katsayısının⁷ 1'e en yakın olduğu ülkedir. Türkiye'de piyasalarda ortaya çıkan gelirin %70'i en zengin %30'luk dilime giderken, en yoksul %30'luk dilimin elde ettiği gelir sadece %8'dir. Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerine gidildikçe gini katsayısı 0'a daha yaklaşmaktadır. En zengin %30'luk dilimin en az pay aldığı ülke ise Danimarka'dır.⁸ Mutlak anlamda yoksulluk sorununun en az hissedildiği bölge Avrupa olmasına karşın, göreceli olarak yaklaşıldığında 2001 yılı itibariyle (yeni katılan ülkeler hariç tutulduğunda) Fransa nüfusu kadar (yaklaşık 60 milyon - %15) bir insan kitlesi yoksulluk riski altındadır. Birlik düzeyinde sürekli yoksulluk (persistent poverty) riski taşıyanların oranı ise %9'dur.⁹

B. Yoksulluk Türleri

1. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluk genel olarak bir halkın ya da onun belirli bir kesiminin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gıda, barınak ve giyim gibi sadece en basit ihtiyaç maddelerini karşılayabilmesi olgusudur. Buna **mutlak yoksulluk** da denmektedir. Bu kişilerin miktarı, genellikle belirli bir minimum gelir düzeyinin altında yaşayan insanların sayısı ile hesap edilmektedir. Bu düzey ulusal gelir düzeylerinden bağımsız olarak, günlük bir dolardan aşağı gelir düzeyine sahip olanların sayısı şeklinde belirlenmektedir.¹⁰ Ancak ülkelerin gelişmişlik düzeylerindeki ve satın alma gücü paritelerindeki farklılıkları dikkate alınarak yoksulluk sınırı Latin Amerika ve Karaibler için günde 2 ABD Doları, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkeleri için günde 4 ABD Doları, gelişmiş ülkeler için ise 14,40 ABD Doları olarak

⁶ Şenses, a.g.e., s. 18-21.

⁷ Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değerler alır. Bu katsayı 1'e eşit ise, "tam eşitsizlik", 0'a eşit ise, "tam eşitlik" söz konusudur.

⁸ DİSK-AR, **AB Sürecinde İşçi Sınıfının Durumu: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, DİSK Yayın No: 52, Kasım 2005, Ankara, s. 45.

⁹ Faruk Sapançalı, "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", **Çalışma ve Toplum**, C. 6, 2005/3, s. 68.

¹⁰ World Bank, **World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty**, Oxford University Press, 2000, s. 17.

belirlenmiştir.¹¹ Mutlak yoksulluğun dünyanın her tarafında var olduğu açıktır, ancak bunun genel nüfusa oranlarında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Mutlak yoksulluk seviyesini belirleyen iki unsur bulunmaktadır. İlki, aile büyüklüğü ile en düşük seviyede tüketilecek mal ve hizmet gereksinimleri; ikincisi ise, bu gereksinimleri giderecek olan harcama miktarının belirleyicisi olan mal ve hizmetlerin fiyatlarıdır. Bu noktadan hareketle para birimi ile ifade edilen miktar ise yoksulluk çizgisi olarak anılmaktadır. Birey veya hane halkından geliri belirlenmiş yoksulluk çizgisi gelirinden az olanlar yoksul, fazla olanlar ise yoksul olmayanlar olarak sınıflandırılmaktadır.¹²

2. Göreli Yoksulluk

Günümüzde mutlak yoksulluk tanımının yetersizliği beraberinde ülkeden ülkeye değişen **görelî yoksulluk** kavramını getirmiştir. Göreli yoksulluk, kişinin bir toplumsal varlık olmasından hareket etmekte ve kendisini biyolojik olarak değil, toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyinin saptanmasını içermektedir.¹³ Göreli yoksulluk mutlak yoksulluktan farklı olarak, bireyin ya da hane halkının ya da bir grubun diğerleriyle kıyaslandığında ortaya çıkan yoksullukla ilgilenmektedir. Bu bağlamda göreli yoksulluğu hane halkı, grup ya da birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı, grup ya da birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklık olarak tanımlamak mümkündür.¹⁴ Bu yaklaşıma göre, üyesi oldukları toplumun hayatına tamamen katılmayanlar yoksuldur. Bu amaçla belirli bir gelir düzeyi hesaplanmakta, bu gelir düzeyinin bir hayli yakınında ama üstünde olan gruplar **“yoksulluk risk grupları”** olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Minimum kalorinin yanı sıra, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi zorunlu görülen malların kapsama alınmasıyla belirlenen göreli yoksulluk sınırı, bir ulusun genel yaşam düzeyini ve ülke içindeki eşitsizliği yansıtması açısından yararlıdır.¹⁶

¹¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu**, Ankara, 2001, s. 103.

¹² Recep Dumanlı, **Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutu**, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1996, s. 6.

¹³ Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu (Taslak), (Çevrimiçi) www.cevko.org.tr/surdur/rapor_turk/6%20-%20yoksulluk.enson.pdf, (02.02.2006), s. 85.

¹⁴ Dumanlı, a.g.e., s.6

¹⁵ Demirbilek, a.g.e., s. 249-250.

¹⁶ DPT, 2001, s. 104.

3. Yoksulluk Sınırı

Yoksulluğu ölçmede ve sınıflandırmada kullanılan bir diğer yöntem Dünya Bankası'nın geliştirdiği *yoksulluk sınırı* (poverty line) dır. Klasik tanımıyla yoksulluk sınırı, yoksul olarak sınıflandırılan bir kişinin altındaki hayat standardı seviyesidir.¹⁷ Bu yönteme göre, normal bir insanın yaşamda kalabilmesi için gereken gıda tüketimi günlük minimum 2400 kilokalori (kcal) olarak belirlenmiştir. Bu gösterge eş zamanlı karşılaştırmalar için kullanıldığında mutlak yoksulluk kavramını nesnel biçimde yansıtsa da, zaman içindeki karşılaştırmalar için aynı çözümlene gücünü sunmamaktadır.¹⁸

UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) yoksulluğu, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, üretken bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven ve saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlayarak; kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesini engellemiştir. Şüphesiz ki, yoksulluğun bu boyutuyla incelenebilmesi için çok geniş ve özellikle sosyal nitelikli istatistiklere ihtiyaç bulunmaktadır. UNDP bu amaçla hayat beklentisi, çocuk ölüm oranları, okuma yazma ve reel satın alma gücü gibi göstergeleri kullanmaktadır.¹⁹

C. Yoksulluğun Nedenleri

Gerek yoksulluğun nedenlerini saptamaya yönelik, gerekse yoksulların kim olduğunu anlamayı hedefleyen çalışmalarda pek çok farklı görüş ortaya atılmakta, pek çok farklı yaklaşım tartışılmaktadır. Fakat yoksulluğu belirlemek için hangi yöntemin “doğru” olduğunu söylemek çok da kolay değildir.

2002 yılı Ağustos ayında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde toplanan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde küresel yoksullukla ilgili önemli tespitler dile getirilmiştir. Özellikle son yirmi yıl içerisinde küresel kalkınma politikalarının sonuçlarını değerlendirmek açısından bu bilgiler oldukça önem taşımaktadır. Söz konusu zirvenin sonuç bildirgesinde; dünyada 1,2 milyar insanın günde bir dolardan daha az, dünya nüfusunun

¹⁷ World Bank, **Poverty Reduction Handbook**, Washington, 1991, s. 13.

¹⁸ Ahmet İnel, İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri,” **Toplum ve Bilim**, Sayı: 89, İstanbul, Yaz 2001, s. 65.

¹⁹ Uzun, a.g.m., s. 157.

yarısının da iki dolardan daha az bir günlük gelir düzeyine sahip olduğu ve bu kişilerin açlık, hastalık, umutsuzluk, işsizlik ve okur yazar olamamaya mahkum oldukları kaydedilmektedir. Bir diğer ifade ile dünya nüfusunun yarısından fazlasının gıda, içme suyu, sağlık, eğitim ve modern enerji imkanlarından oldukça yetersiz yararlandığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.²⁰

Yoksulluğun bir değil pek çok nedeni bulunmaktadır. Yoksulluk, fazla üretemeden ve aynı zamanda üretilen değerler karşılığında elde edilen değerlerin bireyler, bölgeler ve sektörler arasında uygun bir şekilde paylaşılamamasından kaynaklanmaktadır.

Fazla üretim yapamamanın nedenleri arasında; başta iklim ve doğa koşulları yönünden bazı ülkelerin ya da bazı ülkeler içinde bazı bölgelerin daha fazla üretme kapasitesinden yoksun olmaları sayılabilir. Bu durumda, o ülke ya da bölgenin insanları ister istemez daha yoksul olurlar. Hızlı nüfus artışı, bir yandan ülkelerin daha fazla üretim yapmalarına imkan sağlarken, öte yandan ülkelerin daha fazla tüketmelerine de neden olmaktadır. Üstelik iklim ve doğal koşulları açısından çok iyi konumda bulunmayan ülke ya da ülke içindeki bölgelerde hızlı nüfus artışı mevcutsa, bu takdirde yoksullaşma kaçınılmaz bir hal alır. Yoksulluğun kaynakları arasında şu faktörler sayılabilir:

- Olumsuz ekonomik konjonktür,
- Çözülen geleneksel yapılar ve sosyal güvencesizlik,
- Uluslararası finans sermayesinin etkisi ve ekonomik krizler,
- Gelir dağılımının uçurumlaşması,
- Demografik yapıdaki değişim ve artan göç hareketleri,
- Enformel sektörün gelişimi ve sendikasılaştırma politikaları,
- Adaletsiz vergi sistemi,
- Yüksek faiz ve rant ekonomisi,
- Doğal afetler,
- Çalışamayacak durumda olan özürsüz sayısının fazla olması,
- Bireyler arasındaki yetenek farklılıkları,
- Miras yoluyla elde edilen gelirler,
- Piyasada tekelleşmenin olması,
- Devlet teşvikleri,

²⁰ Uzun, a.g.m., s. 157-158.

- Enflasyon ve işsizlik.²¹

D. Yoksulluk - Sosyal Dışlanma İlişkisi

Sosyal dışlanma (social exclusion), belirli kesimlerin toplumsal bütünün ve sermaye birikim sürecinin dışında kalması ve ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan daha az yararlanması üzerine odaklanmaktadır. Bu anlamda refah toplumu kavramının eleştirisine dayanan bir kavramdır. Sosyal dışlanmaya uğramış birey ve gruplar, eşitsizliğe uğramış, her türlü riske karşı korumasız, savunmasız ve zayıf kişilerdir. Bu nedenle dışlanma bir çeşit sosyal hastalık olarak da ele alınmıştır.

İnsanlar sadece fiili olarak işsiz veya gelirsiz olmalarından dolayı dışlanmış değillerdir. Aynı zamanda gelecek için çok az beklentilere sahip olmalarından dolayı dışlanmaktadır. Bireyin toplumla bağlarının kopması ise, toplumda dayanışma düşüncesinin zayıfladığını ifade etmektedir. Gelişmiş ülkelerde sosyal açıdan dışlanmış gruplar; sistem dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan ve ne formel ne de enformel mekanizmalar tarafından içerilen bir kesimi oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal dışlanma eksik yurttaşlık (incomplete citizenship) olarak da görülebilir.²²

Sosyal dışlanma ve yoksulluk, sıkça birbiri yerine geçebilen veya aynı anlama gelebilen kavramlar gibi görülmekte ve kullanılmaktadır. Ancak sosyal dışlanmanın yoksulluğu da kapsayan daha geniş bir anlamı olduğunu söylemek mümkündür. Dışlanmış kişiler her zaman yoksul kişiler değildirler. Örneğin; göçmenler, azınlıklar, belirli kadınlar ve çocuklar gibi bazı kişiler yoksul olmamakla birlikte toplumdaki dışlanmış olabilmektedirler.

Yoksulluk, daha çok bölüşüm sorunu üzerine odaklanırken, sosyal dışlanma bölüşüm sorununun yanısıra yetersiz sosyal katılım, sosyal bütünleşmenin yokluğu ve güç yoksunluğu gibi daha çok sosyal ilişkiler üzerine odaklanmaktadır. Sosyal dışlanma, yoksulluğa nazaran

²¹ Hak-İş, “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, Coşkun Can Aktan (Ed.), Ankara: **Hak-İş Konfederasyonu Yayını**, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf>, (01.01.2009), s. 1.

²² Sapancalı, a.g.m., s. 53-56.

daha dinamik ve çok yönlü bir anlam içermektedir. Bu yönden sosyal dışlanma hem yoksulluğun bir nedeni, hem de bir sonucu olabilir.²³

II. YOKSULLUK VE KADINLAR

Yoksulluk, sadece gelir ve fiziki kaynakların yetersizliği değil, aynı zamanda toplumsal mahrumiyet, güçsüzlük ve kaynakların dağılımındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.²⁴ Yoksulluk konusu, birçok ülkede sektörel ve ulusal düzeylerde olduğu gibi, hanehalkı ve toplumsal cinsiyet gibi mikro düzeylerde de ele alınmaktadır.²⁵

Yoksulluk türlerinin neler olduğu konusu incelendiğinde, yapısal bir nitelik taşıyan geleneksel yoksullar, dünyadaki yeni eşitsizlikler, kutuplaşmalar ve küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni yoksullar ve daha çok gelişmiş kapitalist ülkelerde görülen çalışan yoksullarla birlikte kadın yoksulluğu da hem çalışan hem de çalışmayan kadınlar açısından önem arz etmektedir.

Toplumumuzda bazı sosyal kesimler, sağlık, eğitim hizmetleri ile kültürel olanaklardan ve bilgi-iletişim teknolojilerinden yararlanmak, üretim etkinlikleri içinde yer almak ve karar alma süreçlerine katılmak açısından sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bunlar aynı zamanda yoksulluk riskiyle en fazla karşı karşıya olan kesimlerdir. Sosyal dışlanmaya maruz kalanlar, özellikle tarım sektörü ile geçici ve güvencesi olmayan işlerde çalışanlar, eğitimsizler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve özürülüdür.²⁶

Yoksulluk ve kadınlar konusunda istatistiklere ulaşmak zor olsa da; bir kısım demografik grubun topluma katılım, kaynak ve fırsatlara erişim anlamında ve temel unsurlar bakımından daha yüksek yoksulluk riski altında oldukları açıktır. Düşük ücretle çalışan bakıcılar, yalnız ebeveynler gibi örneklerde çoğunluğu kadınlar teşkil etmektedir.²⁷ Gıda, konut, istihdam, eğitim ve sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik gibi başlıca gereksinimlere erişimde kadınlar, toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha olumsuz koşullara sahiptir. Bu

²³ Sapancalı, a.g.m., s. 57-58.

²⁴ Helen Farrell ve Caitlin Aherne, "Women and Poverty", National Women's Council of Ireland, NWCİ Factsheet No. 2, (Çevrimiçi) www.nwci.ie/documents/wompoverty.doc, 2003, s. 1.

²⁵ Şenses, a.g.e.,s. 31.

²⁶ DPT, 2006 Yılı Programı, (Çevrimiçi) ekutup.dpt.gov.tr/program/2006.pdf, (03.01.2006), s. 91.

²⁷ Farrell ve Aherne, a.g.m., (Çevrimiçi) www.nwci.ie/documents/wompoverty.doc, 2003, s. 1.

verilerden yola çıkarak, çalışmanın bundan sonraki kısmında kadınların maruz kaldığı yoksulluk konusu ele alınacaktır.

Yoksulluk ile gelir dağılımı yapısı, bölgesel gelir farklılıkları, işgücü, cinsiyet, eğitim, gibi bazı demografik unsurlar arasında ilişki kurulduğunda; yoksul kitlenin; önemli bir kısmını kadınların oluşturduğunu söylemek mümkündür. Cinsiyet açısından, kadınların, toplumsal yaşamdan uzak ve / veya geri planda olmaları, (özellikle eğitim ve çalışma yaşamından uzak olmaları) gelir dağılımında onların en yoksul kitle olmasını getirmektedir.²⁸

1980 yılında sanayileşmiş ülkelerde kadın nüfusunun %53'ü çalışırken, 1990 yılında bu oran %60 düzeyine yükselmiştir. Buna karşın, genel olarak her kıtada kadınlar erkeklerden daha az kazanç elde etmektedirler.

Bangladeş'te kadınlar, erkeklerin kazandığının %42'si, Suriye'de %60'ı ve Şili'de %61'i kadar ücret almaktadırlar. Bununla birlikte, Japonya'da kadın işçilerin %37'si düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalırken, erkek işçilerin sadece %6'sı bu tür işlerde istihdam edilmektedir. Dünya ölçeğinde kadınlar, yönetim düzeyindeki pozisyonların sadece %14'üne ve yüksek düzeyde yönetici kadroların ancak %6'sına sahip bulunmaktadır. Yine dünya ölçeğinde 1,5 milyardan fazla yoksulun %70'ini kadınlar oluşturmaktadır.²⁹ Aşırı yoksulluk içerisinde yaşayan kadınların karşı karşıya kaldığı koşullar, yoksulluğu bir kuşaktan diğerine aktaran temel araçlardan birini meydana getirmektedir.

AB'de yoksulluğun cinsiyeti incelendiğinde her alanda olduğu gibi burada da kadınlar için daha olumsuz (Hollanda hariç) bir tablo ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin yoksulluk oranı riski %14 iken, bu oran kadınlar arasında %17 düzeyindedir. Özellikle Avusturya ve Finlandiya gibi yoksulluk oranının AB ortalamasının altında olduğu ülkelerde erkek yoksulluk oranı ile kadın yoksulluk oranı arasındaki açığın daha büyük olması ise dikkat çekicidir. Dolayısıyla ayrımcılığın AB düzeyinde önemli bir sorun olduğu düşünülebilir. Ayrıca hanehalkı tipi bakımından 65 yaş üstü iki yetişkinden oluşan çocuksuz aileler için

²⁸ Ercan Dansuk, "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi", **DPT Uzmanlık Tezi**, Mayıs 1997, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksullu.pdf>, (03.02.2008), s. 95-96.

²⁹ Eşit İşe Eşit Ücret, Sosyalist İşçi, Sayı: 168, 7 Şubat 2002, (Çevrimiçi) <http://www.geocities.com/sekizmart/calisma/esit.htm>, (09.11.2005), s. 1.

yoksulluk önemli bir risktir. Ancak asıl önemli sorun, aile reisi kadın olan tek ebeveynli ve çocuklu ailelerde kendini göstermektedir. Bu ailelerde yoksulluk riski oranı AB'de ortalama %35 gibi yüksek bir düzeydedir. Yeni üye ülkelerde bu oran %24'e kadar düşmektedir. Özellikle İngiltere ve Hollanda'da çocuklu tek ebeveynli ailelerin yarısı yoksuldur.³⁰

Çocuk bakımı konusundaki imkansızlıklar ve finansal olarak çocuk bakımını karşılamamanın zorluğu kadınların istihdam ve eğitime iştirakinde en önemli engeli oluşturmaktadır. Kadınların emek piyasasına girerken karşılaştığı bu engellere ilaveten sosyal refaha düzeyi ve düşük ücretler de yaşanan yoksulluk üzerinde etkili olmaktadır. Asgari ücretin altında kalan ücretlerin çoğunluğu ise kadınlara ait ücretlerdir.

Kadın Yoksulluğunda bir diğer konu da ayrımcılıktır. Kadınların yoksulluk tecrübeleri çok yönlü ayrımcılığın etkilerinin yoksullukla bağlantısını ortaya koymaktadır. Bireyler arasındaki farklılıklar, yüksek düzeylere varan ayrımcılığa öncülük ettiği gibi, önemli oranda kadınlar arasındaki yoksulluk riskini de artırmaktadır. Kadınlar sadece tek bir homojen gruptan ibaret değildir. Bu bağlamda tek ebeveynli ailelerdeki kadınlardan, kırsal alanda yaşayan kadınlardan, kadın mültecilerden ve sığınmacılardan, etnik kökenli azınlık kadınlardan, özürlü ve yaşlı kadınlardan bahsetmek gerekmektedir.

Sayılan tüm kadın grupları yoksulluğa değişik şekillerde ve değişik yollardan da olsa maruz kalmaktadırlar. Eşitsizlik, yoksulluk ve cinsiyet arasında örtüşen yönleri sözkonusudur. Ayrımcılık; fırsat eşitliği, katılım (ortaklık), koşullar ve sonuçlar bakımından yoksulluk riskini özellikle kadınlar aleyhinde artırmaktadır.³¹

A. Kadınların Çalışma Hayatındaki Durumları

Avrupa Birliği'ne üye devletlerin katıldığı Lizbon, Nice ve Stockholm Avrupa Konseyi toplantılarında; yoksulluk ve sosyal dışlanma riskine karşı istihdamın etkin bir yol olduğu, yoksulluk ile sosyal dışlanmanın önlenmesi ve ortadan kaldırılması için istihdamın desteklenmesi gerektiği kabul edilmiştir.³²

³⁰ Sapançalı, a.g.m., s. 70-72.

³¹ Farrell ve Aherne, a.g.m., (Çevrimiçi) www.nwci.ie/documents/wompoverty.doc, s. 1.

³² Recep Kapar, "Çalışan Yoksullar", *Sendikal Notlar*, Sayı: 28, Kasım 2005, Petrol İş Yayınları, s. 52.

Oysa nüfusun önemli bir kısmını oluşturan ve emek piyasaları dışında vazgeçilmez bir üretim unsuru olan kadınların emek piyasalarındaki varlıkları tarihsel süreç boyunca erkeklerin gerisinde, “ikincil işgücü” statüsü ile sınırlı kalmıştır. Bu durum, büyük ölçüde geleneksel işbölümü ile ilgilidir.

Kadınların İşgücüne Katılım Oranı (İKO); kadın işgücünün aktif nüfusa bölünmesi ile elde edilmektedir. Kadınların işgücüne katılım nedenlerini genel olarak ekonomik ve sosyolojik olarak ele almak mümkündür. Kadın işgücünün iş hayatına katılmasının ekonomik nedenleri arasında; gelir eksikliği, medeni durumdaki değişimler, çocuk sahibi olup olmama, eğitim düzeyi yer almaktadır. Sosyolojik açıdan ele alındığında ise prestij sağlamak veya kendini gerçekleştirmek ön plana çıkmaktadır.

Sanayileşmenin ilk döneminde kadın işgücü düşük ücret ve kötü çalışma koşullarında çalıştırılmışlardır.³³ İkinci Dünya Savaşı, 1950’li yıllardan itibaren yaşanan sektörel dönüşüm ve hizmetler sektörünün ekonomideki payının artması da kadınların işgücüne katılımını artırmıştır.³⁴

Teorik açıdan eğitim seviyesi İKO’yu iki yönden etkilemektedir. Bunlardan ilki, daha eğitilmiş çalışanlar emek piyasalarında daha yüksek gelir elde edebileceklerinden, iş piyasaları dışında kalmanın maliyeti de yükselecektir. Bu durum İKO’yu artırıcı bir etki yapmaktadır. Diğer bir ifade ile, rasyonel bir bireyin gelir beklentisi bulunmaktadır. Gelir beklentisi uzun dönemde yapılan harcamaların üstünde bir beklentidir. Diğer ise, eğitimin doğrudan, dolaylı ve psikolojik maliyetleri olan bir yatırım olmasıdır. Yatırım getirisini elde edip, maliyetini karşılamak ancak emek piyasalarında çalışmak ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda kadınların eğitim imkanlarına ulaşabilirliğinin erkeklere nazaran daha düşük seviyelerde gerçekleşmesi ile yoksulluk arasında bir bağ kurmak mümkündür.

Kadın işgücüne katılımı yaş grupları itibarıyla incelendiğinde, çoğu ülkede “M” harfine benzer bir trende rastlanmıştır. 20-24 yaş gruplarında artarak maksimuma ulaşan oran, 30’lu yaşların başından itibaren düşüp, 40’lı yaşların başlarında tekrar artış sürecine girmekte, 40-45 yaşları arasında tekrar tavan yapmaktadır. 30’lu yaşlardaki İKO düşüşünün temel nedeni

³³ Mustafa Özer ve Kemal Biçerli, “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 2003-2004, s. 56-57.

³⁴ Özer ve Biçerli, a.g.m., s.58.

kadınların bu dönemde yakın ebeveyn kontrolü gerektiren 0-6 yaş grubu çocuklarını büyütme amacıyla piyasa dışında kalmalarıdır. Bu durumlarda kreş, anaokulu gibi kurumların mevcudiyetleri de sorunu çözmemektedir.

Yapılan çeşitli araştırmalarda (Cattan, Blau ve Robins) kreş maliyetleri incelenmiş, yoksul ve yoksul olmayan aile bütçelerinde oluşan etki ve İKO arasında bağlantı kurulmuştur. Sonuç olarak kreş ücretlerinin yoksul ailelerde İKO'yu düşürdüğü ve kreş ücretlerinin olmaması durumunda İKO'nun oldukça fazla (%19'dan %87'ye) artabileceği sonucuna ulaşımlardır. Kreş ücretleri kadınların rezervasyon ücretlerini yükseltmektedir. Bu veriler, çocuk bakım maliyetinin evli kadınların işgücüne katılma kararlarında önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar ülkemiz için de geçerliliğe sahiptir. Ülkemizde kreş ve yuvaların yok denecek kadar azlığı, olanların belirli kurumlarla bağlantılı olması veya çok pahalı özel kurumlar olmaları kadınların çalışma yaşamlarındaki önemli engellerden biridir.³⁵

ILO'nun 2000 tarihli Dünya Çalışma Raporu değerlendirildiğinde, dünyanın bütün ülkelerinde erkek işgücüne katılma oranının (İKO) kadın İKO'dan büyük olduğu anlaşılmaktadır. Gelişmiş ve geri kalmış ülkelerde nispeten düşük olan erkek - kadın İKO farkı, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksektir. Erkek - kadın İKO oranının birbirine çok yakın olduğu ülkeler; İsveç, Finlandiya, İzlanda, Norveç, Danimarka gibi Kuzey Avrupa ülkeleri ile Bulgaristan, Ermenistan, Rusya Federasyonu ve Çek Cumhuriyeti gibi eski doğu bloğu ülkeleridir.

Kuzey Avrupa ülkelerinde, kadınların eğitim düzeylerinin yüksekliği ile yarı zamanlı çalışmanın kadınlar arasında yaygın oluşunun bu konuda etkili faktörler olduğu düşünülebilir. Eski Sovyet Bloğunda kadın İKO'sunun oldukça yüksek oluşunun herkesin tek işveren olan kamunun emrinde çalıştığı ve işsizlik oranlarının sıfır olduğu eski sistemin kadınlar üzerinde "piyasada çalışma geleneği"ni yerleştirmesi ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Sosyalist sistemin kadınlar için *kreş hizmetlerini* parasız sunması bu alışkanlığın yerleşmesinde etkili olmuş, kreşlerin sistem değişimi sonrasında paralı hale gelmesi çoğu ülkede kadın İKO'sunu biraz düşürse de "eski alışkanlıklar zor ölür" gerçeği, kadın İKO'larının önemli ölçüde düşüşünü engellemiştir.

³⁵ Özer ve Biçerli, a.g.m., s. 68-69.

Erkek - kadın İKO farklarının yüksek olduğu İslam ülkeleri, Latin Amerika ve Akdeniz ülkelerinde dini ve kültürel nedenlerle kadınların piyasada çalışmaları fazlaca onay görmemektedir.³⁶

Kadınların İKO'ları medeni duruma göre incelendiğinde, genelde boşanmış kadınların İKO'larının gerek Türkiye ortalamasından, gerekse; “hiç evlenmedi”, “evli” ve “eşi öldü” kategorilerinde yer alan kadınların İKO'larından daha yüksek olduğu görülmektedir. Oranlara kentsel – kırsal alanlar itibariyle bakıldığında, kentsel alanlarda boşanmış kadınların İKO'larının Türkiye ortalaması ve kırsal alanlar ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. 2002 yılı 6. ayı itibariyle boşanmış kadınların İKO'ları Türkiye genelinde %38.6, kırsal alanlarda %33.5 iken, kentsel alanlarda %40'tır.

Boşanma çoğu zaman ekonomik etkileri yıkıcı olan bir olaydır. Kadınların eski eşlerinden yeterli nafaka alamamaları durumunda ekonomik açıdan sıkıntı içine düşmeleri ve yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu durum işgücüne katılma kararlarını etkilemektedir. Bu sıkıntının yaşam maliyetlerinin daha yüksek olduğu kentlerde daha fazla hissedilmesi, kentlerde boşanmış kadınların işgücüne katılımlarını daha fazla artırmaktadır.³⁷

Aşağıdaki tabloda dünya genelinde 2003 yılları arasındaki işsizlik miktarları verilmektedir. Kadın işsizliği erkeklerden daha düşük miktarlarda olmakla birlikte görüldüğü üzere oldukça yüksektir. Buradan hareketle kadınların sosyal güvenlikten yoksun olarak enformel istihdam içinde yer almaları ve yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmaları söz konusudur.

Tablo 1. Dünyada İşsizlik, 2003-2008 (milyon ve %)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Toplam	185.2 (% 65.2)	188 (% 65.2)	187.7 (% 65.2)	183.8 (% 65.1)	179.5 (% 65.1)	190.2 (% 65.1)
Erkek	107.1 (% 78.2)	107.9 (% 78.0)	107.6 (% 77.9)	105.4 (% 77.7)	103.5 (% 77.6)	109.4 (% 77.5)
Kadın	78.1 (% 52.3)	80.1 (% 52.3)	80.1 (% 52.5)	78.4 (% 52.6)	76.0 (% 52.6)	80.7 (% 52.6)

³⁶ Özer ve Biçerli, a.g.m., s. 62.

³⁷ Özer ve Biçerli, a.g.m., s. 70.

Genç	74.5 (% 51.9)	75.8 (% 51.6)	75.9 (% 51.3)	74.4 (% 50.9)	72.9 (% 51.0)	75.9 (% 50.9)
Yetişkin	110.7 (% 69.7)	112.2 (% 69.7)	111.8 (% 69.8)	109.4 (% 69.8)	106.6 (% 69.7)	114.3 (% 69.7)

Kaynak: ILO, **Global Employment Trends**, ILO Publications Bureau, Geneva, January 2009, s. 26.

1980'lerin ortasından itibaren birçok ülkede yaşanan ekonomik kriz, kadınların işgücüne katılımını büyük oranda artırmış, "işgücünün feminizasyonu" denilen bir süreç yaşanmıştır. Kadınların işgücüne artan oranda katılımın bir nedeni, sermayenin herhangi bir sosyal güvenceden yoksun, sınıf bilincini taşımayan ucuz emeğe olan gereksinimi; diğer nedeni ise, kadınların azalan hane gelirlerini telafi etme ve yoksulluklarını azaltma istekleridir.³⁸ İşsizlik sorununun yoksulluk açısından ne derece önemli olduğu burada da görülmektedir.

B. Enformel Sektördeki Kadınlar ve Yoksulluk

Enformel işgücü piyasası istikrarsız ve güvencesiz çalışma koşulları kadar, kentteki yoksul kesimlerin marjinal yaşam koşullarıyla da özdeşleşmektedir.³⁹ Formel işgücü piyasasıyla karşılaştırıldığında, çalışanların önemli bir kısmı yoksul olduğu gibi, formel işgücü piyasasında olmak da her zaman yoksulluktan kurtulmak anlamına gelmemektedir.⁴⁰ Toplumsal yapıdaki kutuplaşma cinsiyet eşitsizliğini de içermektedir. Yoksullar sosyal koruma sisteminden büyük ölçüde dışlanmakta ve yoksulların çoğunluğunu da kadınlar oluşturmaktadır. Gerçekten, kadınlar büyük ölçüde ikincil, enformel işgücü piyasasında yer almaktadır. Enformel istihdam biçimlerinin oluşturduğu eşitsizlik ve korunma gereksinimi farklı düzeylerde olmakla birlikte, niteliksiz, kadın, göçmen ve çocuk çalışanların korunma gereksinimleri diğerlerine göre katlanmaktadır.⁴¹

Dünyada kadınların enformel istihdama katılımları, erkeklerden çok daha hızlı artmaktadır. Kadınları enformel ekonomide çalışmaya zorlayan başlıca etkenlerden biri,

³⁸ Yıldız Ecevit, "Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeğinin Kullanımında Değişmeler," **Küresel Pazarlar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişimler: Türkiye Örneği**, Der. Ferhunde Özbay, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul, 1997, s. 41.

³⁹ Tijen Erdut, "İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü", **Çalışma ve Toplum**, 2005/3, s. 13.

⁴⁰ TÜRK-İŞ, "Türkiye'de Emek Piyasasında Kadınların Durumu", **TÜRK-İŞ Raporu**, 2005, www.turkis.org .tr, (20.01.2009), s. 11.

⁴¹ Erdut, a.g.m., s. 22-24.

yaşamak ve geçinmek için gerekli gelirden yoksun olmalarıdır. Hem düşük düzeyde ve düzensiz de olsa gelir elde etmeye muhtaç olduklarından, hem de çalışacak alan bakımından başka seçenekleri olmadığından giderek daha çok kadın enformel işgücüne katılmaktadır.⁴² Bu iki temel baskı, gerek formel veya enformel ekonomide istihdam fırsatı oluşturulmasını, gerekse kadınların ücret düzeyi yüksek ve güvenceli istihdam biçimlerine erişimini engellemekte ve tüm yasal korumaların dışında kalmalarına sebep olmaktadır.⁴³ Endüstrilerin gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yerleştirilmesi; enformel istihdamın artmasına yol açarken, ucuz ve esnek işgücü olarak çoğu zaman kadınlar tercih edilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik krizler nedeniyle ailelerin gelirlerinin azalması da kadınların işgücü piyasasına katılımlarını gerektirmiştir. Küresel rekabet; güçlü refah devletlerinde bile sosyal korumanın zayıflamasına neden olmuş, orta ve düşük gelir grupları giderek yoksullaşmıştır. İşgücü piyasasının kuralsızlaştırılması ile kadınların ücretli çalışmaya katılımlarındaki artış arasında bir koşutluk söz konusudur. İşgücü piyasasında kuralsızlaştırma bir yandan enformelleşmeyi artırırken, diğer yandan da işgücü içinde kadınların oranının artmasına neden olmuştur.

Kadınların işgücü piyasasına katılımlarındaki artış, salt daha çok sayıda kadının geleneksel olarak erkekler tarafından yapılan işlerde istihdam edilmesi değil, aynı zamanda işlerin geleneksel kadın istihdamının özelliklerini taşıyacak biçimde dönüştürülmesi anlamına da gelmektedir.

Geleneksel kadın istihdamının özellikleri, verimlilik ve ücret düzeyi düşük fazla beceri gerektirmeyen işlerde atipik iş sözleşmeleriyle güvencesiz çalışmadır. Bu nedenle, işgücü içinde kadınların oranının artması geçmişte erkeklerin bağlı tutulduğu çalışma koşullarının kötüleşmesi anlamına da gelmektedir. Buna göre, kadınların işgücüne katılımları arttığı ölçüde, cinsiyete dayalı ayrımcılık da artmaktadır. Bir başka deyişle, kadın işgücünün istihdamı, bir enformelleşme biçimi haline gelmektedir.

⁴² ILO.; Decent Work and The Informal Economy. Report VI, International Labour Office, International Labour Conference, 90th Session, Geneva, 2002, s. 30.

⁴³ Namık Ata, "Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılma Oranları Erkeklerin Ancak Üçte Biri Kadardır," **TİSK İşveren Dergisi**, C. 44, S. 4, Ocak 2006, s. 19.

Enformel istihdam, yoksulluk tuzağına sürüklediği için kadın çalışanlar becerilerini geliştirmek üzere gereksinim duydukları ekonomik güç ve zamandan yoksundurlar. Eğitime erişim kadınların yüksek beceri düzeylerine ulaşmaları ve daha iyi iş fırsatlarından yararlanmaları için önemini korurken, eğitimde eşitliğin sağlandığı bölgelerde meslekte ve ücretlerde cinsiyete dayalı ayrımcılık engelinin aşılmasında tek başına yeterli olmamaktadır.⁴⁴ Sonuç olarak, enformel sektörün en yoksullarını çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak ya da düşük ücretle çalışan kadınlar ile çocuklar oluşturmaktadır.

C. Ayrımcılık, Toplumsal Cinsiyet ve Yoksulluk

Kadınların işgücüne katılmamasının bir diğer nedeni de kadın erkek arasında gelir farklılıklarının ortaya çıkması ve bu durumun yerleşik bir hal almasıdır. Kadın erkek ücretleri arasında sektörlere göre değişen oranlarda günlük, aylık ücret farkları ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında kadınların çalıştığı işkolları ile erkeklerin çalıştığı işkolları arasında farklılaşma olduğu göze çarpmaktadır. Yoğunlaşan işkolları arasında kadınların terfi olanaklarının daha az olması da İKO'yu etkileyen bir diğer nedendir.

Yapılan araştırmalar; Türkiye'de birçok işkolunda kadınların erkeklerden %20-30 oranında daha az ücret aldıklarını, kadınların gelirlerinin tarım alanında erkeklerin %8.1'i, imalatıda %33.8'i ve hizmetlerde %69.2'si düzeyinde olduğunu göstermektedir. Aslında ülkemizde 5518 Sayılı Kanun ile 1950'lerden bu yana "eşit işe eşit ücret" uygulaması zorunludur. Ancak uygulamada; beceri, kıdemlilik, liyakat gibi hususlara dayandırılarak kadınlara farklı ücretler verilebilmektedir.⁴⁵

İşgücü piyasasında ve çalışma ilişkilerinde gerçekleşen cinsiyet, yaş ve etnik köken – göçmenlik temelinde yapılan ayrımcılık sonucunda kadın çalışanlar daha fazla yoksulluk ile karşı karşıya kalmaktadır.⁴⁶

Nitekim, 2001 (Macaristan, Estonya ve Slovakya için 2002) yılı itibariyle çalışan yoksulların çalışanlar içindeki oranı incelendiğinde; Almanya, Finlandiya, İngiltere, Macaristan, Estonya, Slovakya ve Türkiye'de kadın çalışanların yoksulluk oranı erkeklerden

⁴⁴ Erdut, a.g.m., s. 33-41.

⁴⁵ Özer ve Biçerli, a.g.m., s. 69.

⁴⁶ Kapar, a.g.m., s. 66.

daha yüksek seyretmektedir.⁴⁷ Özellikle Türkiye’de her 4 kadın çalışandan biri (%25) yoksul olmasına karşın, her 5 çalışan erkekten biri (%21) yoksuldur. Çalışanların yoksulluğunu pekiştiren hane yapılarının belirli genel özellikleri mevcuttur.⁴⁸ Bu özellikler arasında tek ebeveynli hane yapısı önemli bir yere sahiptir. Günümüzde gerek AB’ye üye ülkelerde, gerek Türkiye’de boşanma oranları artış sergilemekle birlikte, birçok Avrupa ülkesinde sıra dışı aile biçimleri ile karşılaşmak mümkündür. Çekirdek aile yapısı, yerini giderek tek ebeveynli, çoğunlukla da hanehalkı reisi kadın olan ailelere bırakmaktadır. Örneğin, 1991 yılında Avrupa ülkelerine bakıldığında tek ebeveynli ailelerde kadınların ebeveyn olduğu ailelerin, erkeklerin ebeveyn olduğu ailelere kıyasla birkaç kat fazla olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli ailelerde Avrupa ülkeleri arasında en yüksek orana kadınlarda %20.5 ve erkeklerde %4.0 ile Danimarka sahiptir.⁴⁹

ABD’de kadınların istihdam düzeyi yüksek olmakla birlikte, hem kadınlar ve erkeklerin ücretleri arasındaki fark, hem de kadın ve çocuk yoksulluğu Avrupa ülkelerine göre daha yüksektir. Nüfus artışındaki azalma da Avrupa’da olduğundan daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Avrupa’nın Kuzey ülkelerinde kadınların istihdamı ve ücretleri büyük ölçüde kamu sektöründe (sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerde) istihdam yoluyla artırılmıştır. Kadınların yüksek düzeyde istihdamı, ücret eşitsizliğinin azaltılması ile ebeveyn iznini de içerecek biçimde birçok kamu hizmeti ve yardımlarını kapsayan “her iki eşin çalışmasına dayalı cinsiyet politikası modeli” uygulanmaktadır.⁵⁰

UNDP’nin İnsani Gelişme Endeksi çerçevesinde hazırladığı cinsiyete dayalı insani gelişme endeksi (gender-related development index – GDI) toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın tüm dünyada yaşanan bir olgu olduğunu göstermektedir. HDI ve GDI verileri ülkeler bazında karşılaştırıldığında, hemen hemen tüm ülkelerde GDI verilerinin daha düşük olacağı görülecektir. Örneğin 2005 yılı verilerine göre HDI ve GDI değerleri sırasıyla Norveç’te 0,963 ve 0,960; Meksika’da 0,814 ve 0,804; Türkiye’de 0,750 ve 0,742; Madagaskar’da 0,499 ve 0,483; son olarak Nijer’de 0,281 ve 0,271’dir. Burada dikkati çeken ülkenin gelişmişlik seviyesi azaldıkça, kadınların erkeklere göre dezavantajlarının artmasıdır.

⁴⁷ Bardone ve Guio, **In-Work Poverty, New Commonly Agreed Indicators at the EU Level**, EUROSTAT Statistics in Focus, Population and Social Conditions, 2004.

⁴⁸ Kapar, a.g.m., s. 67.

⁴⁹ Pilar Ballarín et. al., “Women and the Family in Europe”, (Çevrimiçi) <http://www.helsinki.fi/science/xantippa/wee/weetext/wee234.html>, (14/01/2006), s. 1.

⁵⁰ Erdut, a.g.m., s. 42-43.

Diğer bir ifade ile, İnsani Gelişme Endeksi (İGE - HDI)'ne giren göstergeleri kullanan ancak bunları kadınlar bakımından ayrıca değerlendiren toplumsal cinsiyet bazındaki gelişme endeksinin (GDI) bütün ülkelerde HDI'den düşük olması toplumsal cinsiyet bazındaki eşitsizliklere bütün ülkelerde rastlandığını, ancak bu açıdan da ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunduğunu göstermektedir.

Kadın haklarının en gelişmiş haliyle yaşandığı Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde bile, kadınların işgücü piyasalarında düşük düzeyde iş güvenliği ve sosyal koruma ve düşük ücret gibi olumsuz koşullarla karşı karşıya kaldıkları ve işgücüne katıma oranlarındaki artışın da "ikincil" piyasalarda yoğunlaştığı gözlenmektedir.⁵¹

İrk, etnik köken düzeyindeki ayrımcılıkta olduğu gibi, toplumsal cinsiyet düzeyindeki ayrımcılık da; ekonomik kaynaklara ve eğitim olanaklarına erişim ve buna bağlı olarak işgücü piyasaları konumu vasıtasıyla yoksulluk üzerine etki etmektedir. Bu bağlamda, kadınların konumunu olumsuz yönde etkileyen en önemli etmen, hanehalkı servetinin eşitsiz bölüşümü konusudur. Bu bölüşümün bir yansıması olarak kadınların toprak ve sermayeye erişimleri çok düşük düzeyde kalmaktadır. Diğer yandan, toplumsal cinsiyet düzeyinde ayrımcılığın, ekonomik kaynakların paylaşımının ötesinde, derin kültürel kökenleri olduğu ve ülkeden ülkeye değişiklik gösteren neden ve yansımaları olduğu da dikkate alınmalıdır.⁵²

D. Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk

Yoksulluk olgusu temelde tüm toplum katmanlarını etkilese de; belki de en büyük ve önemli etkiyi, kadınlar ve çocuklar üzerinde göstermektedir. Özellikle çalışmayan, bağımlı kadın ve çocuklar bu bağlamda yoksulluğu daha derinden hissetmektedirler. Eğitimli ve vasıflı kadınlar, hem çalışma hayatında hem de sosyal yaşantılarında nispeten çok daha iyi durumdadırlar.

Aşağıda Tablo 2'de hanehalkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre 2005, 2006 ve 2007 yıllarındaki yoksulluk oranları belirtilmektedir. Eğitim imkânlarının geliştirilmesinin yanı sıra, kadın nüfusun eğitim imkânlarından gerektiği şekilde faydalandırılması ve eğitime

⁵¹ Şenses, a.g.e., s. 174-175.

⁵² Şenses, a.g.e., s. 175.

erişimin önündeki engellerin kaldırılmasının gerekliliğini tablodaki oranlar da teyit etmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde; Türkiye genelinde 2005 yılındaki toplam yoksulluk oranının 2006 yılında azaldığı, 2007 yılında ise biraz artış gösterdiği görülmektedir. Türkiye genelinde kadın ve erkek yoksulluk oranları hemen hemen birbirine yakın olmakla birlikte, kent ve kır düzeyinde toplam yoksulluk oranları incelendiğinde, kadın yoksulluk oranlarının erkek yoksulluk oranlarını aştığı görülmektedir.

Tablo 2. Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyetine ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları (%)

Eğitim Durumu	Fert Yoksulluk Oranı								
	2005			2006			2007		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
TÜRKİYE	20,50	19,97	21,01	17,81	17,32	18,27	18,56	18,27	18,83
6 yaşından küçük fertler	27,71	27,86	27,56	24,78	25,12	24,43	25,44	26,47	24,40
Okur-yazar değil	37,81	40,59	37,04	33,71	36,79	32,84	34,76	39,72	33,42
Okur-yazar olup okul bitirmeyen	28,44	28,76	28,14	25,36	25,68	25,06	26,92	27,70	26,25
İlkokul	17,13	19,92	14,51	14,19	16,52	12,05	14,90	16,33	13,55
İlköğretim	22,42	21,79	23,02	18,06	16,47	19,66	19,96	20,92	19,07
Ortaokul ve orta dengi meslek	8,37	9,72	5,62	8,07	9,69	4,89	9,47	11,37	5,98
Lise ve lise dengi meslek	6,79	7,98	5,14	5,20	6,06	4,05	6,16	7,38	4,55
Yüksekokul fakülte ve üstü	0,79	0,83	0,72	1,01	1,28	0,56	0,90	1,01	0,73
KENT	12,83	12,77	12,89	9,31	8,84	9,76	10,61	10,78	10,44
6 yaşından küçük fertler	19,48	20,33	18,62	13,01	12,30	13,73	14,99	15,51	14,46
Okur-yazar değil	28,46	30,62	27,81	19,92	20,99	19,61	22,79	27,15	21,57
Okur-yazar olup okul bitirmeyen	19,69	20,15	19,28	14,03	13,29	14,70	16,63	17,89	15,53
İlkokul	10,05	12,16	8,27	7,25	8,58	6,10	7,80	8,47	7,22
İlköğretim	14,29	15,27	13,27	10,54	9,12	12,03	14,64	17,12	12,08
Ortaokul ve orta dengi meslek	5,49	6,53	3,62	5,17	5,97	3,76	5,09	6,54	2,70
Lise ve lise dengi meslek	4,13	4,93	3,08	3,41	4,06	2,61	4,25	4,96	3,40
Yüksekokul fakülte ve üstü	0,53	0,57	0,46	0,88	1,08	0,55	0,49	0,30	0,78
KIR	32,95	31,79	34,03	31,98	31,61	32,32	32,18	31,30	32,97
6 yaşından küçük fertler	40,55	39,44	41,71	44,18	45,85	42,40	41,35	43,19	39,47
Okur-yazar değil	46,64	51,33	45,43	46,49	51,55	45,07	46,48	52,57	44,88
Okur-yazar olup okul bitirmeyen	40,80	40,75	40,84	42,31	44,39	40,45	42,04	42,54	41,63
İlkokul	26,76	29,14	24,16	24,43	27,23	21,58	25,69	27,17	24,12

İlköğretim	35,67	33,94	37,07	29,18	27,87	30,43	28,65	28,12	29,06
Ortaokul ve orta dengi meslek	16,32	17,28	13,46	15,38	17,99	8,57	20,79	22,25	17,16
Lise ve lise dengi meslek	15,32	16,82	12,80	11,03	11,52	10,10	12,56	14,21	9,51
Yüksekokul fakülte ve üstü	2,23	2,05	2,70	1,64	2,06	0,63	2,80	4,01	0,43

Kaynak: TÜİK, 2007 Yoksulluk Çalışması, **Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni**, 5 Aralık 2008, S. 192, (Çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr/hbultenleri.htm> (22.01.2009).

Yüksekokul, fakülte ve üstü eğitim durumuna sahip kadınlar kent ve kırsal düzeyinde incelendiğinde, kırsal yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Esasen bu durum, tablonun tamamına yakınında egemendir. 2007 yılında kadın yoksulluğu kırsal alanda %32,97, kentte %10,44 ve Türkiye genelinde %18,83 olarak gerçekleşmiştir.

E. Gelir Dağılımının Cinsiyet Bakımından Karşılaştırılması

1987 Gelir Dağılımı Araştırması'na (DİE, TÜİK) göre, toplam işgücünde kadın nüfusu fazla olmasına rağmen, istihdam edilen nüfus içindeki kadın nüfusuna ait işgücü ve gelir oranları kadınların aleyhinedir. Cinsiyet-içi karşılaştırmada ise, erkek işgücünde her 10 erkekten 8'i faal, 2'si faal değildir, kadın işgücünde ise 3.7'si faal, 6.3'ü faal değildir. Yine işgücünde, her 10 erkekten 8'i gelir elde ederken 2'si gelir elde etmemekte, kadınlarda ise her 10 kadından 4'ü gelir elde ederken, 6'sı gelir elde etmemektedir. Gelir ve işgücü açısından yapılan bu karşılaştırmalar, kadın nüfusunun ekonomik yaşamdan uzak olduğunu göstermektedir. Her ne kadar kadın emeği ücretsiz aile işçiliği olarak kullanılsa da, emeğin bu kullanım biçimi ile elde edilen gelir kadında değil, hane geliri içinde görülmektedir. Verilere göre, toplam işgücündeki her 10 erkekten yaklaşık 2'si, her 10 kadından da yaklaşık 6'sı gelir elde edememektedir. Bu oranlar, gelir dağılımına şu şekilde yansımaktadır; kadın işgücündeki her 10 kadından 9.3'ü ve erkek işgücündeki her 10 erkekten 5'i en düşük iki gelir grubuna girmektedir.

Yine 2002 yılında DİE (TÜİK) tarafından yapılan Gelir Dağılımı Araştırmasına göre, ortalama yıllık kullanılabilir gelirleri olanlar cinsiyet bakımından incelendiğinde, erkeklerin oranının kadınların oranının yaklaşık 2 katı olduğu görülmektedir (Erkekler %67,6, kadınlar %32,4). Kırsal alanlarda kadınların elde ettikleri gelir, kentsel alanlarda elde ettikleri gelirin

yaklaşık iki katıdır(% 41,8 ve 22,4). Aksine erkeklerin elde ettikleri gelir kentsel alanlarda daha yüksektir (kentsel alanlar %77,6, kırsal alanlar % 58,2).⁵³

Bu oranlar, yoksulluğun cinsiyete bağlı olan temelini ve yoksulluğu giderici politikaların hedef kitlesinden birini göstermektedir. İnsan sermayesine yatırım açısından, kadın emeğinin ekonomik yaşama çekilmesi oldukça önemli gözükmektedir. 2000 Genel Nüfus Sayımına göre kadın; nüfus işgücünde faal olmadığı gibi, eğitimde de erkek nüfusuna göre avantajsız durumdadır. Her eğitim seviyesinde, kadın nüfusu aleyhine oranlar sözkonusudur. Bu, doğal olarak iktisadi faaliyete de yansımaktadır. Okur-yazar olmayan nüfusta, kadınlar, erkeklerin üç katıdır. Her iki nüfus grubunda da, eğitim seviyesi yükseldikçe, gelir elde etme olanağı yükselmektedir. Fakat, cinsiyet açısından bakıldığında, kadınların gelir ve eğitim oranları erkeklerden sürekli geridedir.

Kadın nüfusun eğitim, gelir seviyesi ve işgücüne katılımı sadece gelir dağılımı ve yoksulluk açısından değil aynı zamanda nüfus politikaları açısından da oldukça önemlidir ve direkt olarak nüfus artış hızını etkileyen bir unsurdur. Kadın nüfusun okuryazarlık oranı ve kadının işgücüne katılım oranı yüksek olan ülkelerde nüfus artış hızı düşüktür. Kadın nüfusunun eğitim seviyesinin yükseltilmesi, demografik unsurlarda olumlu değişiklikler meydana getirecektir.⁵⁴

III. YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI

2005 ve daha önceki birçok Dünya Kalkınma Raporu'nda insanları yoksulluktan kurtarmanın en etkili yolunun, yeni iş olanakları oluşturmaktan geçtiği ifade edilmektedir. İşsizliğin varoluşu, bireylerin aktif olarak iş aradıklarını ancak bulamadıklarını göstermektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde çok küçük bir azınlık gönüllü olarak emek piyasası dışında kalmanın maliyetini karşılayabilmektedir. 2007 raporuna ise, genç işsizliğine değinilmiş, yoksullukla mücadelede gençlere yatırım yapılmasının önemine değinilmiştir. 2008 raporunda, kırsal kesimdeki kalkınma çabalarına değinilmiş, kırsal

⁵³ TÜİK, 2002 Gelir Dağılımı Çalışması, **Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni**, 06 Aralık 2003, (Çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr/hbultenleri.htm> (22.01.2009).

⁵⁴ Ercan Dansuk, "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi", **DPT Uzmanlık Tezi**, Mayıs 1997, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksullu.pdf>, (03.02.2006), s. 83-85.

kesimde uygulanabilecek projeler dile getirilmiştir. 2009 raporunda ise, dünyanın en yoksul ve kırılgan gruplarının yararlanabilmesi için ekonomik faaliyetlerin coğrafi olarak dağıtılması gerektiği varsayımı sorgulanmıştır.

Son on yılda istihdam ve nüfus oranı bakımından sadece sanayileşmiş ekonomiler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika dikkat çekici bir artış sergilemiştir. Bu durum temel olarak sözkonusu bölgelerde kadınların emek piyasalarına katılımındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Ancak bu artışa rağmen, bu bölgelerdeki kadınlar, dünyadaki en düşük işgücü katılım oranına sahiptir.⁵⁵

Kalkınma ekonomisinin temel ilgi alanlarından birisini yoksulluk ve onunla mücadele oluşturmaktadır. Uluslararası düzeyde bu mücadelenin en önemli kurumsal yürütücüsü Dünya Bankası'dır. Gerçekten de yakın zamanlarda Dünya Bankası ve diğer önde gelen çok uluslu kurumların yoksullukla ilgili çok sayıda inceleme yaptıkları ve küresel ölçüde yoksullukla mücadele konusunda yeni strateji ve politikalar geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Yakın geçmişte IMF ve Dünya Bankası gibi önde gelen kurumların önerdikleri standart gelişme reçetelerini takip eden ülkelerde yoksulluğun azaltılması konusunda kayda değer bir başarı ortaya konmadığı, hatta bazı bölgelerde durumun daha da kötüleştiği belirlenen hedeflere ulaşılması yönündeki ümitleri zayıflatmaktadır.⁵⁶

Avrupa Topluluğu, 1975 yılında ilk kez yoksullukla mücadele programını uygulamaya koymuştur. Birçok Batı Avrupa ülkesinde yoksullukla mücadele önlemleri alınmaya başlanmıştır. Eurostat, mevcut yoksulluk verilerinin kalitesinin iyileştirilmesi ve ülkeler arasında verilerin kıyaslanabilirliğini sağlamak adına yoğun çaba göstermeye başlamıştır. Belçika'da 1985 yılında bir bakanlık yoksullukla mücadeleden sorumlu kılınmıştır. ABD'de yoksullukla mücadele konusu, medeni haklar hareketinin de etkisiyle 1960'lı yılların ortalarında toplumsal gündemde ön plana çıkmıştır. Bu durum, birçok yoksullukla mücadele politikasının birlikte uygulamaya konmasına yol açmıştır. Az gelişmiş ülkelerden bazılarının yoksulluk konusuna ilgisi çok uzun yıllardan beri sürmektedir. Hindistan, bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından bu yana yoksulluk konusunu gündeminin ilk sırasında tutmaktadır. Benzer şekilde 1970'li yılların başından itibaren Sri Lanka ve Endonezya, 1980'li yıllarda

⁵⁵ ILO, "Global Trends in Employment, Productivity and Poverty," **World Employment Report**, 2004-2005, s. 23-25.

⁵⁶ Uzun, a.g.m., s. 155-156.

olumsuz ekonomik gelişmelerden en çok etkilenen iki ülke grubu olan Latin Amerika ve Güney Sahra ülkelerinde de yoksulluğa ve mücadele yöntemlerine karşı yoğun bir ilgi bulunmaktadır.⁵⁷

Yoksulluğun ortadan kaldırılması, her düzeyde güçlü ve sürekli tedbirleri gerektirmekte ve etkin olmak için ulusal çabaların uluslararası çabalarla ikame edilmesi önem taşımaktadır. Yoksulluğun ortadan kaldırılmasında hükümetlerin ve vatandaşların sorumluluğu idrak edilmelidir. Bu bağlamda; Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadele politikasını, müdahaleci devlet ve liberal perspektiften yoksulluk sorununa çözüm arayışlarını incelemek faydalı olacaktır.

A. Dünya Bankası ve Yoksullukla Mücadele Politikası

Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede izlediği politikalar zamanla farklılaşma göstermiştir. 1960'lı yıllarda birçok kalkınma iktisatçısına göre, yoksulluğun azaltılmasında en iyi yol gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesini hızlandırmak ve altyapıya daha çok yatırım yapmak olmuştur. 1970'li yıllarda kırsal gelişmeye daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. 1980'lerde ise durum tamamen farklılaşmıştır. Çünkü birçok gelişmekte olan ülke artan borç ve azalan döviz gelirleriyle birlikte önemli makro ekonomik sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. Bunun sonucunda Bankanın ağırlıklı olarak ilgisi yoksullukla mücadeleden çok makro ekonomik dengenin sağlanmasına kaymıştır. Böylece piyasanın rolünün artırılması ve kamunun ekonomik ağırlığının azaltılması gibi neo liberal politikalara dayalı ekonomik reform programları aktif bir şekilde desteklenmeye başlanmıştır.

1990'lı yıllarda uluslararası ekonomik koşullar Bankayı, tekrar yoksullukla mücadeleyi ana gündem yapmaya yöneltmiştir. Böylece 1990 yılında özel olarak yoksullukla mücadeleye ayrılan bir Dünya Kalkınma Raporu hazırlanmıştır. Bu raporun yoksullukla mücadele konusunda temel vurguları; ekonomik büyüme, insana yatırım yapmak, ekonomik denge, dünya bankası borçları, katılım ve çevre konuları üzerinde olmuştur.⁵⁸ Burada insana yatırım yapmaktan kasıt; büyümenin nimetlerinden yoksulların yararlandırılması için eğitim,

⁵⁷ Şenses, a.g.e., s. 22-23.

⁵⁸ Uzun, a.g.m., s. 159-161.

sağlık ve aile planlamasına ağırlık vermektedir. Özellikle burada kadınların eğitime ağırlık verildiği görülmektedir.

Devlet desteklerinin daha seçici olarak verilebilmesi amacıyla oluşturulan politikalarda hedeflemenin yaş, cinsiyet vb. kısıtlara göre yapılması daha isabetlidir. Bu bağlamda Dünya Bankası'nın son yıllarda yoksullukla mücadele önerilerinde kadınlar ve çocukları ön plana çıkardığı görülmektedir.⁵⁹

B. Müdahaleci Devlet ve Gelirin Yeniden Dağılımı

Sosyal refah devleti taraftarları, devletin maliye politikası araçlarını (başlıca vergi ve harcama politikaları) etkin bir şekilde kullanarak yoksulluk sorununu çözebileceğini savunmaktadırlar. Yoksullukla mücadelede refah devletinin çözüm önerileri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Vergi Politikası Önerileri: Negatif gelir vergisi ve artan oranlı vergi tarifesi uygulanmalı, servet vergilerine ağırlık verilmeli, ücretlilerin en az geçim indirimi dahilindeki gelirleri vergi dışında bırakılmalı (asgari ücret vergi dışında bırakılmalı), gelir vergisi uygulamasında ücretliler için özel indirim uygulanmalı (ayırma ilkesi).

2. Kamu Harcamaları Politikası: Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri devlet tarafından bedava sunulmalı, bölgeler arasındaki dengesizliklerin azaltılması için devlet bu bölgelerde kamu yatırım harcamalarını artırmalı, tam istihdamı sağlamaya yönelik kamu harcamaları artırılmalı, tarım kesimine sübvansiyonlar verilmeli; tarımsal destekleme alımları politikası uygulanmalı, esnaf ve sanatkarlara yönelik teşvikler sağlanmalı, işsizlik sigortası oluşturulmalı, yoksullara direkt parasal yardımlar yapılmalı, işsizlere yönelik bilgi ve beceri kazandırma kursları açılmalı, toprak reformu ile yoksul vatandaşlara arazi ve arsalar dağıtılmalı.

Bu sayılan önerileri daha da geliştirmek ve sınıflandırma yapmak mümkündür. Özet olarak ifade etmek gerekirse, müdahaleci devlet taraftarları gelir dağılımı ve yoksulluk

⁵⁹ Şenses, a.g.e., s. 278.

sorununun çözümünde devlete önemli görev düştüğü görüşündedirler ve ikincil gelir dağılımı politikalarıyla (gelirin yeniden dağılımı politikaları) sorunun çözümleneceği inancındadırlar.⁶⁰

2000 yılı Dünya Kalkınma Raporunda yoksulluk kavramına dahil edilmeyen çeşitli unsurlar eklenerek yeni ve daha geniş bir yoksulluk tanımı getirilmiştir. Böylece yoksulluk sadece gelir açısından değil, aynı zamanda eğitim ve sağlık imkanlarının yetersizliği olarak ifade edilmiştir. Yeni raporda yoksulluğun önlenmesi konusunda daha kapsamlı bir yaklaşım ile hem büyümenin gerekliliğine hem de kamu kurumlarına ve siyasal sorunlara yer verilmiştir. Ayrıca bu raporda kırsal gelişme konusunun da oldukça geniş biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede kurumsal altyapının yeterli olmaması halinde piyasaların liberalize edilmesinin olumsuz etkilerine, kırsal kurumların yoksullar için daha aktif rol üstlenmesinin önemine, piyasa reformlarının yoksul kesimler üzerindeki etkisini yeni sosyal koruma önlemleriyle bertaraf etme gereğine işaret edilmiştir. 2000 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nda yoksullukla mücadele için üç politika aracı öne çıkmıştır. Bunlar; *fırsat* (opportunity), *yetki verme* (empowerment) ve *güvenlik* (security)'tir.⁶¹ Bu politika araçlarının yoksulluğa maruz kalmış ve kalma riski olan kadınlar için ayrı bir önemi bulunmaktadır. Her şeyden önce kadınların kaynaklara erişim fırsatının ve sosyal güvenlik mekanizmalarından faydalanmalarının sağlanması; kadınların yoksulluk riskine uğramalarını azaltmada etkili politikalarır.

C. Liberal Perspektiften Yoksulluk Sorunu

Liberal devlet taraftarları müdahaleci devlet anlayışını savunanlardan farklı olarak devletin yoksulluk sorununun çözümü değil, çoğu zaman kaynağı olduğu görüşündedirler. Liberallere göre yoksullukla mücadelede sosyal refah devletinin sonuçları; hizmetlerde kalitesizlik, israf, savurganlık, verimsizlik, ağır vergi yükü dolayısıyla düşük yatırım ve işsizlik sorunlarıdır. Liberal iktisatçılar yoksulluğu azaltmaya yönelik yeniden-dağıtıcı maliye politikalarının önemli sosyal maliyetlerinin olduğuna dikkat çekmektedirler. Liberallerin yoksullukla mücadele konusundaki önerilerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

⁶⁰ Hak-İş, (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf>, (01.01.2006), s. 4-5.

⁶¹ Uzun, a.g.m., s. 164-165.

- Piyasa ekonomisi güçlendirilerek üretim artırılmalı; böylece işsizliğin azaltılması amaçlanmalı,
- Düşük vergi oranları ile üretimin artırılması amaçlanmalı; böylece işsizliğin azaltılması ve bireylerin gelirlerinin ve refah düzeyinin artırılması sağlanmalı,
- Zorunlu özel sosyal güvenlik sistemi uygulanmalı; devlet sadece primini ödeyemeyecek durumda olanların primlerini karşılamalı,
- Özel eğitim kurumları güçlendirilmeli; eğitimin bedelini (öğrenim harcı) ödeyemeyecek durumda olanların harçları devlet tarafından karşılanmalı veya yoksul öğrencilere karşılıksız veya uzun vadeli düşük faizli burs sağlanmalı,
- Devlet hiçbir sektöre ve kesime direkt parasal yardım yapmamalı,
- İşsizlik sigortası kaldırılmalı,
- Bireylerin bilgi ve becerileri geliştirilerek, nitelikli işgücü haline getirilmeli.⁶²

D. Mikrokredi Uygulaması

Mikrokredi, yoksulluğu azaltmak, geliri arttırmak ve istihdamı desteklemek üzere tasarlanmış birçok müdahale stratejisinden biridir.⁶³ Venezuela Anayasası'nda düşük faizli mikrokredi ile; eğitim, kesintisiz destek ve eğitim sonrası hizmetler, teknik yardım ve sağlık bakımına yönelik atölye çalışmaları aracılığıyla yoksulluğun ülkeden tamamen silinmesi hedeflenmektedir.⁶⁴ 2005 yılının Nisan ayında İstanbul'da düzenlenen "Yerel Yönetişim Yoluyla Yoksulluğun Giderilmesi Bölgesel Konferansı'nda", mikrokredi uygulamasında başarılı örnekler yer verilmiştir. Konferansta, Tunus'un yoksul bir bölgesinde kadın mikro-girişimcilerin mikrokredi uygulamalarının kalkınma ve istihdam sağlamaları başarılı bir örnek olarak aktarılmıştır.⁶⁵

⁶² Hak-İş, (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf>, s. 5-10.

⁶³ Joan Parker ve Doug Pearce, "Mikrokredi: Birçok Müdahale Stratejisinden Bir Tanesi", Nisan 2002, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/newsletter/docs/nov2005/trMicrocredit.doc>, (23.01.2006), s. 1.

⁶⁴ Francisco Ameliach, "Ev kadınlarının emeğinin tanınması Venezuela Anayasası 88. Maddesini Dünya Ölçeğinde Uygulamanın Önemi", (08.03.2004), (Çevrimiçi) <http://www.globalwomenstrike.net/Turkish/TurkishArt88.htm>, (23.01.2006), s. 1.

⁶⁵ TESEV, Yerel Yönetişim Yoluyla Yoksulluğun Giderilmesi Bölgesel Konferansı, 15-16.04.1005, (Çevrimiçi) http://www.tesev.org.tr/etkinlik/dem_yon_yoksuluk_uluslararasıopl_15-16nisan2005rapor.doc, (23.01.2006), s. 1.

Birleşmiş Milletler de 2005 yılını “mikrokredi yılı” olarak ilan etmiştir. Mikrokredi ülkemizde ilk defa 2002 yılında, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı tarafından deprem bölgesi Düzce, Kocaeli ve İstanbul'da dar gelirli kadınlara verilmeye başlanmıştır. “Türkiye'deki Mikrofinans Programlarının Yoksullukla Savaşımındaki Başarısının Değerlendirilmesi” çalışmasının İstanbul, Kocaeli, Düzce, Sakarya ve Diyarbakır'da mikrokredi kullanmış kadınlarla yapılan anketin sonuçlarına dayanarak özetlemek gerekirse;

- Diyarbakır'daki kadınların yüzde 69'u okuma yazma bilmemektedir. Bu oran Marmara'daki kadınlar için yüzde 9 olarak gerçekleşmiştir.
- Diyarbakır'daki kadınların hane halkı, ortalama 6.6, Marmara'dakilerin 3.65'tir.
- “Bugünkü şartlarda sizin gibi bir ailenin geçinebilmesi için ayda kaç lira gerekli” sorusuna; Diyarbakır'daki kadınlar ortalama 744 YTL yanıtını, Marmara'daki kadınlar ise, 1.612 YTL yanıtını vermişlerdir.
- Diyarbakır'daki kadınların %85'i 350 YTL'nin altında hane gelirine sahip iken, Marmara'da kadınların çoğunluğunun hane geliri 750-1500 YTL arasında değişmektedir.
- Diyarbakır'da kadınların %60'ı, Marmara'daki kadınların %78'i mikrokredi borcu bittikten sonra yeniden kullanmak için başvuracağını ifade etmişlerdir.
- Kadınlar, mikrokrediyi çoğunlukla tekstil, eliş, dantel, takı, tuhafiyeye, tesisat-inşaat, taksi, gıda alanlarında kullandıklarını belirtmişlerdir.
- Mikrokredi kullandıktan sonra hane gelirinin arttığını belirten kadınların oranı Diyarbakır'da %82, Marmara'da ise, %55'tir.
- Mikrokredinin “geri dönmemesi” durumu ile şu ana kadar hiç karşılaşmamıştır. Ödemesini geciktirenlerin oranı ise %1.5-2 düzeyindedir.⁶⁶

Yukarıda belirtilen sonuçlardan anlaşılacağı üzere kadınlar mikrokredi uygulaması ile kendi hesabına çalışan kişiler haline gelmişlerdir. Hane gelirinin artması ve mikrokredi kullandıktan sonra tekrar kullanmak için başvurma isteğinin oluşması da uygulamanın kısa dönemdeki başarısını göstermektedir. Kadınların kaynaklara ve sözkonusu kredilere erişimi sağlandığında; kadınların sözkonusu kredileri erkeklere nazaran daha iyi yönettiğini söylemek gerekmektedir.⁶⁷

⁶⁶ Funda Özkan, “Mikrokrediyile Kadınların Utancı Azaldı, 25.06.2005, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=156821>, (26.01.2006), s. 1.

⁶⁷ ILO, “Global Trends in Employment, Productivity and Poverty,” ..., s. 65.

Benzer bir uygulama Bangladeş'te 1976 yılında kurulan ve kısa sürede büyük bir gelişme gösteren Gramean (kırsal) Bankası olmuştur. Bu bankanın getirdiği en önemli yenilikler, kredilerin tamamına yakınının maddi karşılık aranmadan yoksul kadınlara verilmesi ve yeni tarımsal ürünler yanında tarım-dışı etkinliklerin özendirilmesidir. Böylelikle yoksulların hayırseverlik unsuru olmaktan çıkarılarak üretim sürecine katılması amaçlanmıştır. Ancak Bangladeş'te kadınlara verilen kredilerin %60'ı erkekler tarafından kullanılmıştır.⁶⁸ Mikrokredi uygulamasında bu tür durumlara sebebiyet vermemek için gereken önlemlerin alınması gerekmektedir.

E. Birleşmiş Milletler Kadınların Statüsü Komisyonu'nun Aldığı Kararlar

“Aşırı Yoksulluk İçerisindeki Kadınlar” konusunda Birleşmiş Milletler, Kadınların Statüsü Komisyonu'nun 1993 yılında aldığı karara⁶⁹ göre;

Kadınların Statüsü Komisyonu, özellikle, az gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişmekte olan bir çok ülkede gittikçe kötüleşen ekonomik durumdan, dış ekonomik çevrenin kötüleşmesinden, yaşam koşullarındaki önemli gerilemeden ve bu ülkelerin önemli bir kısmında yaygın yoksulluktaki devamlı artıştan derin bir endişe duyulduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte; yoksulluğun kadınları erkeklere göre daha derinden ve daha orantısız bir şekilde etkilediği ve böylece sosyo-ekonomik politikaların hazırlanmasında kadın-erkek bakış açısının vazgeçilmez olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda, kırsal kesim ekonomisinin omurgası olan kırsal alandaki kadınların aşırı yoksulluğa en fazla maruz kalan kişiler olmasından ve bir çok toplumda kadınların aile reisi olduğu tek ebeveynli hane halkının aşırı yoksulluk içinde yaşayan hane halkının çok büyük bir yüzdesini meydana getirmesinden duyulan endişeye dikkat çekilmektedir. Bunlara ek olarak Birleşmiş Milletler Kadınların Statüsü Komisyonu;

- Hükümetlerden, uluslararası örgütlerden, hükümetler arası ve hükümetler dışı ve cemaatlere dayalı örgütlerden yoksulluğun nedenlerinin yapısını ve yoksulluğun ortadan kaldırılması yol ve araçlarını dikkatli bir şekilde incelemeye devam etmelerini ve mevcut sosyo-ekonomik politikaların etkilerini kadın-erkek bakış açısından değerlendirmelerini talep etmektedir,

⁶⁸ Şenses, a.g.e., s. 238-278.

⁶⁹ UN Commission on the Status of Women, 1993. Resolution 37/8. “Women in Extreme Poverty”.

- Yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik stratejilerin hazırlanmasında üye devletlerin, kadınların sosyo-ekonomik, kültürel, medeni ve politik haklarını tam olarak kullanmalarına olanak tanımalarının yanı sıra kaynaklarını azamileştirmek ve verimliliklerini artırmak için kırsal ve kentsel alanlarda yoksulluk içerisinde yaşayan kadınların ihtiyaç duydukları özel gereksinimleri dikkate almasını tavsiye etmektedir,
- Hükümetleri, kadınların eğitim, öğretim, sağlık, aile planlaması, üretken kaynaklar ve gelir artırıcı işlere erişimlerini kolaylaştıracak ve karar alma süreçlerinde kadınların tam katılımını sağlayacak tedbirleri benimsemeye ya da güçlendirmeye çağırılmaktadır;
- Aşırı yoksulluk içinde yaşayan kadınlara özel bir özen göstererek, ulusal düzeydeki sosyo-ekonomik politikalara kadın-erkek bakış açısını dahil etmeyi garanti altına almak için kadınların ilerlemesine yönelik ulusal makinenin etkinliğini güçlendirmelerini talep etmektedir;
- Hükümetleri bölgesel ve uluslararası düzeylerde, özellikle gösterdikleri çabaların kadınlar üzerindeki etkileri konusunda olmak üzere, aşırı yoksulluk ile mücadeleye yönelik çabaları ile ilgili ulusal tecrübelerini paylaşmaya davet etmektedir;
- Gelişmekte Olan Ülkelerin hükümetlerini işbirliğine dayalı teknik yardımları güçlendirmeye ve toplama noktalarından oluşan bir ağ oluşturarak yoksulluğu azaltma programlarında sahip oldukları pratik tecrübeleri değiş-tokuş etmeye çağırılmaktadır;
- Üye devletlerden ve uluslararası, devletlerarası ve hükümet dışı örgütlerden yoksullukla mücadele programlarından doğrudan faydalanan kişiler olsunlar diye yoksulluk içinde yaşayan kadınlara yardım etmek için uygun kanallar kullanarak ulusal kaynakları tahsis etmelerini veya yeniden tahsis etmelerini talep etmektedir;
- Çok uluslu kurumları ve bağış yapan ülkeleri istatistiklerin ve aşırı yoksulluk içindeki kadınların durumu ile ilgili temel verilerin elde edilebilirliğini ve güvenilirliğini artırmak için Gelişmekte Olan Ülkelere yardım sağlamaya davet etmektedir;
- Çok uluslu kurumların, iki taraflı mekanizmaların ve bağışta bulunan ülkelerin, bu yardımlar acil durumlar için yapılmaya devam ederken, kendi kendine yeterli hale gelmeyi amaçlayan orta ve uzun vadeli programlara yöneltmesi gerektiğini dikkate alarak, ulusal

çabaları tamamlamak ve güçlendirmek için özellikle Az gelişmiş Ülkeler olmak üzere Gelişmekte Olan Ülkelerle teknik ve mali işbirliğinde bulunmalarını teşvik etmektedir.⁷⁰

Aralık 2002'de Nice Avrupa Konseyinde ise, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele alanında yeni yöntemler kabul edilmiş ve dört ortak hedef saptanmıştır. Bu hedefler,

- İstihdama katılımı ve tüm kaynaklara, haklara, mallara ve hizmetlere erişimi geliştirmek,
- Dışlanma risklerini engellemek,
- Toplumdaki en zayıf kesimlere yardım etmek,
- Konu ile ilgili tarafları harekete geçirmektir.

Bu stratejik hedeflerin yerine getirilmesindeki temel önceliklerden kadın yoksulluğu ile ilgili olanları ise;

Toplumdaki en zayıf kesimlerin özel gereksinimlerine yönelik hizmetlerin sunulması, kadınları ve yaşlıları işgücü piyasasına çekecek politikalar üzerine odaklanması, bilgi ekonomisine uyum için gereken eğitimlerin desteklenmesi, ücretlerde kadın - erkek arasındaki açığın azaltılması, kadınların çalışma ile özel yaşam arasındaki uyumunu sağlayacak politikaların geliştirilmesi, çocuk bakım hizmetlerinin geliştirilmesi, kısmi süreli ve esnek çalışma biçimlerinin çekiciliğinin artırılması, kayıt dışı istihdam, işgücü piyasasında eşitsizlik ve ayrımcılıkla mücadele edilmesi⁷¹ olarak sıralanabilir.

F. Yoksullukla Mücadele Politikalarının Uygulanabilirliği

Küresel olarak yoksullukla mücadele etmek ve enformel sektördeki ekonomik koşulları ve çalışma koşullarını formel sektöre yakınlaştırmak için enformel sektörde verimlilik ve gelirleri artırma gereği üzerinde düşünce birliği sağlanmış görünmektedir.⁷² Yukarıda bahsi geçen yoksullukla mücadele politikalarının, münferiden her bir ülkeye uygulanmasında ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel farklılıklar dikkate alınmalıdır.

⁷⁰ Hak-İş, "Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri", Coşkun Can Aktan (Ed.), Ankara: **Hak-İş Konfederasyonu Yayını**, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/besinci-bol/bm-kadinlar-statusu.htm>, (01.01.2006), s. 1.

⁷¹ Sapançalı, a.g.m., s. 90-93.

⁷² Erdut, a.g.m., s. 32-33.

Sonuç olarak, yoksulluğun azaltılmasında seçilecek hedef kitlelerden en önemlisi, kadın nüfustür. İnsan sermayesine yatırım açısından bakıldığında ise, bütün nüfusun eğitim ve istihdam seviyesinin yükseltilmesi, yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımının iyileştirmesinde önemli politika araçlarıdır. Eğitim, kişisel açıdan önemlidir ve istihdamın gelişmesi ile bir anlam kazanmaktadır. Kişi bazında eğitim gelir artırıcı bir unsurdur. Yoksulların eğitim seviyesinin yükseltilmesi ancak üretim yapısının gelişmesi ile mümkün olur. İstihdam sorununu iyileştirmeden eğitim ne kişilere ne de kalkınmaya hizmet edebilir.⁷³

Bununla birlikte, eğitim alanındaki eksiklik ve sorunların önüne geçildiği takdirde, *yeni ekonomi* olarak da adlandırılan bilgi ekonomisinin ve yeni teknolojilerin kadın yoksulluğunu azaltıcı bir araç olarak kullanılması mümkün olabilir. Yeni teknolojiler ile birlikte gelişen *evden çalışma* uygulamalarının yaygınlaşması, geleneksel sorumlulukları ile çalışma yaşantısını birlikte yürüterek, yoksulluk riskinin önüne geçmek isteyen kadın işgücü üzerinde etkin bir politika aracı olarak kullanılabilir.

Tüm bahsi geçen konuların yanısıra yaşlı kadınların yoksulluğu konusu eğitim ve istihdam ile çözülmeye çok elverişli değildir. Vücudun yaşlanması, yıpranmalar, fiziksel ve ruhsal engellilik halleri yaşlı kadınların yoksulluk riskinden daha çok zarar görmelerine yol açmaktadır. Örneğin Amerika’da uygulanan sosyal güvenlik programları yaşlılar arasındaki yoksulluğu azaltsa da bugün evli olmayan 65 yaş üstü yaşlı kadınların (dul, boşanmış veya hiç evlenmemiş) %17.3’ü yoksulluk içinde yaşamaktadır. Buna karşın evli olan yaşlı kadınların ise %4.3’ü yoksuldur. Boşanmış yaşlı kadınlarda ise bu oran en yüksek seviyeye (%20.4) çıkmaktadır. Yaşlı yoksul kadınların emekli olduklarındaki ekonomik durumu ve ücret farklılıkları da yoksulluğun temel belirleyicilerinden biri konumundadır. 1998 yılında tam gün çalışan kadın ve erkeler arasındaki ücret farkı günlük 10 dolara kadar çıkmıştır. 1960-1980 yılları arasında Amerika’da kadınlar erkeklerin toplam kazancının %60’ı kadar gelir elde etmişlerdir. 1981-1998 yılları arasında ise bu oran %73’e yükselmiştir. Gelir düzeyleri arasındaki bu farkın kapanması mümkün olmamakla birlikte, daralması beklenmektedir.

Kadınların (çocuk bakımı, doğum vs. nedenlerle) emek piyasalarında erkeklerden daha az süre bulunmaları ve erkeklere nazaran yaşam beklentilerinin daha uzun olması da yaşlı

⁷³ Dansuk, a.g.m., (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksullu.pdf>, s. 83-85.

kadınların yoksulluğa maruz kalma ihtimallerini ve sürelerini artırmakta ve onları daha savunmasız bırakmaktadır.

Yukarıda sayılan sebeplerden dolayı, uygulanacak politikaların seçiminde çeşitlendirmeye gidilmektedir. Kimi uygulamalar dullara yönelik olurken, kimi uygulamalarda boşanmış veya hiç evlenmemiş yoksul kadınların ihtiyaçları dikkate alınmaktadır.⁷⁴

Kuşkusuz refah devletlerinde bireylere bağlanan sosyal yardımlar, bir nebze yoksulluğu hafifletmekle birlikte, uzun vadede yoksulluğu azaltıcı bir etki yapmayacaktır. Yukarıdaki örnekten de anlaşıldığı üzere, ülkemizde diğer çoğu ülkede olduğu gibi artan boşanma oranlarının geleceğe yansımalarını tahmin etmek çok da zor değildir. Bugünün boşanmış kadınlarının ve/veya hane halkı reisi kadın olan ailelerin gelecekte karşı karşıya kalacakları yaşlılık ile birlikte yoksulluk riskinden etkilenme olasılıkları da artmaktadır. Enformel sektör, sosyal mekanizmaların yetersizliği ve diğer sosyo-ekonomik faktörler dikkate alındığında kadınlar arasında halihazırda yaşanan ve gelecekte olması kuvvetle muhtemel yoksulluk fenomeninin çözümü için kalıcı ve etkili sosyo-ekonomik politikaların izlenmesinin gerekliliği bir kez daha su yüzüne çıkmaktadır. Ayrıca uygulamaya geçirilen yeni sistemlerin denetiminin gerektiği şekilde yapılması da dikkat edilmesi gereken bir diğer unsurdur.

SONUÇ

Yoksulluk uzun zamandan beri, üstesinden gelinmesi gereken ekonomik, sosyal ve siyasi bir sorun olmuştur. Esasen kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarının bulunmaması anlamına gelen ve beşeri ihtiyaçlar kavramına dayanan yoksulluk, dünya üzerindeki kadınlar için ayrıca incelenmesi gereken bir alan teşkil etmektedir. Yoksulluk sorunu, yoksulluk ve sosyal dışlanmadan etkilenen gruplar bakımından kadınlar aleyhinde birçok sonucu da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, gerek eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere erişebilme anlamında, gerekse emek piyasalarında toplumsal cinsiyet ve ayrımcılık yönünden kadınların erkeklere nazaran dezavantajlarının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle, artan yoksulluk ve yoksunluktan en çok kadın işgücü

⁷⁴ Michael A. Anzick ve David A. Weaver, "Reducing Poverty Among Elderly Women," **ORES Working Paper Series**, No: 87, Division of Economic Research, January 2001, s. 3-6.

etkilenmektedir. Enformel ekonomide çalışanların çoğunluğunu kadınların oluşturması da ulaşılan sonucu destekleyici bir göstergedir.

Yoksullukla mücadele etmek amacıyla oluşturulan politikalar genel olarak tüm yoksulların kaynaklara erişiminin önündeki engelleri ve yoksunluklarını ortadan kaldırmayı amaçlasa da kadınlar için mikrokredi uygulaması gibi bazı ek önlemlere ve politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmada ilk olarak genel itibariyle yoksulluk, sosyal dışlanma ve nedenleri ele alınmıştır. İkinci bölümde yoksulluktan daha çok etkilenen gruplar içinde yoğun olarak yer alan kadınların yoksulluğu; istihdam, işgücüne katılım, enformel sektör, ayrımcılık, toplumsal cinsiyet ve gelir dağılımı konuları ele alınarak incelenmiştir. Son bölümde ise, yoksullukla mücadele politikaları kapsamında, uygulanabilirlik tartışılmıştır ve yeni bir yöntem olarak mikrokredi uygulamasına yer verilmiştir.

Çalışma, güncelliği nedeniyle ve yoksulluktan daha fazla etkilenen bir grup olarak kadınlar bakımından önem taşımaktadır. Sonuç olarak yaygın yoksulluk tüm kalkınma çabalarının esasını oluşturduğu için, kalkınma politikalarında söz konusu hedeflere ağırlık verilmesi gerektiği söylenebilir. Gittikçe artan mahrumiyetin söz konusu olduğu koşullar, temel insan haklarından tam olarak yararlanmayı engellemekte ve bir bütün olarak toplumun sürdürülebilir kalkınmasının gerçekleştirilmesini önlemektedir. Bununla birlikte, yoksulluğun azaltılmasına yönelik her düzeydeki kalkınma çabalarında uluslararası işbirliği önemli bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ameliach, Francisco: “Ev kadınlarının emeğinin tanınması Venezuela Anayasası 88. Maddesini Dünya Ölçeğinde Uygulamanın Önemi”, (08.03.2004), (Çevrimiçi) <http://www.globalwomenstrike.net/Turkish/TurkishArt88.htm>, (23.01.2006).
- Anzick Michael A. ve David A. Weaver: “Reducing Poverty Among Elderly Women” **ORES Working Paper Series**. No: 87: 1-25. Division of Economic Research, January 2001.
- Ata, Namık: “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılma Oranları Erkeklerin Ancak Üçte Biri Kadardır”. **TİSK İşveren Dergisi**. C. 44, S. 4: 18-21. Ocak 2006.
- Ballarin, Pilar. et. al.: “Women and the Family in Europe”. (Çevrimiçi) <http://www.helsinki.fi/science/xantippa/wee/weetext/wee234.html>, (14/01/2006).
- Bardone ve Guio: **In-Work Poverty, New Commonly Agreed Indicators at the EU Level**, EUROSTAT Statistics in Focus, Population and Social Conditions, 2004.
- Dansuk, Ercan: “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi”, **DPT Uzmanlık Tezi**. Mayıs 1997, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksullu.pdf> (03.02.2008).
- Demirbilek, Sevda: **Sosyal Güvenlik Sosyolojisi**. İstanbul: Legal Yayıncılık, Nisan 2005.
- DİSK-AR: **AB Sürecinde İşçi Sınıfının Durumu: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**. DİSK Yayın No: 52. Kasım 2005, Ankara.
- DPT: **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu**. Ankara, 2001.
- DPT: 2006 Yılı Programı, (Çevrimiçi) ekutup.dpt.gov.tr/program/2006.pdf, (03.01.2006).
- Dumanlı, Recep: **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutu**. Ankara: DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, 1996.
- Ecevit, Yıldız: “Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeğinin Kullanımında Değişmeler”. **Küresel Pazarlar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişimler: Türkiye Örneği**. Der. Ferhunde Özbay, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul, 1997.
- Erdut, Tijen: “İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü”. **Çalışma ve Toplum**. C. 6. 2005/3:11-49.
- Eşit İşe Eşit Ücret, Sosyalist İşçi, Sayı: 168, 7 Şubat 2002, (Çevrimiçi) <http://www.geocities.com/sekizmart/calisma/esit.htm> (09.11.2005).

- Farrell, Helen ve Caitlin Aherne: “Women and Poverty”, National Women’s Council of Ireland, NWCİ Factsheet No. 2, (Çevrimiçi) www.nwci.ie/documents/wompoverty.doc 2003.
- Hak-İş: “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”. Coşkun Can Aktan (Ed.). Ankara: **Hak-İş Konfederasyonu Yayını**. 2002, (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf> (01.01.2009).
- ILO: Decent Work and The Informal Economy. Report VI, International Labour Office, International Labour Conference, 90th Session, Geneva, 2002.
- ILO: **Global Employment Trends**. ILO Publications Bureau. Geneva, January 2009.
- İnsel, Ahmet: “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”. **Toplum ve Bilim**. Sayı: 89, İstanbul, Yaz 2001.
- Kapar, Recep: “Çalışan Yoksullar”, **Sendikal Notlar**, Sayı: 28, Petrol İş Yayınları. Kasım 2005.
- Özer, Mustafa ve Kemal Biçerli: “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”. **Sosyal Bilimler Dergisi**. 2003-2004.
- Özkan, Funda: “Mikrokrediyle Kadınların Utancı Azaldı, 25.06.2005, (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=156821>, (26.01.2006).
- Parker, Joan ve Doug Pearce: “Mikroredi: Birçok Müdahale Stratejisinden Bir Tanesi”, Nisan 2002, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/newsletter/docs/nov2005/trMicrocredit.doc> (23.01.2006).
- Sapancalı, Faruk: “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”. **Çalışma ve Toplum**. C. 6, 2005/3: 51-105.
- Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu (Taslak), (Çevrimiçi) www.cevko.org.tr/surdur/rapor_turk/6%20-%20yoksulluk.enson.pdf (02.02.2006).
- Şenkal, Abdülkadir: **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**. İstanbul: Alfa Yayınları, Ağustos 2005.
- Şenses, Fikret: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**. 3. B., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- TESEV: Yerel Yönetişim Yoluyla Yoksulluğun Giderilmesi Bölgesel Konferansı, 15-16.04.1005,(Çevrimiçi) http://www.tesev.org.tr/etkinlik/dem_yon_yoksuluk_uluslararasıopl_15-16nisan2005rapor.doc (23.01.2006).
- TÜİK: 2004 Yoksulluk Çalışması, **Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni**, 14 Şubat 2006, S. 27, (Çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr/hbultenleri.htm> (22.02.2006).

- TÜİK, 2007 Yoksulluk Çalışması, **Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni**, 5 Aralık 2008, S. 192, (Çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr/hbultenleri.htm> (22.01.2009).
- TÜİK, 2002 Gelir Dağılımı Çalışması, **Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni**, 06 Aralık 2003, (Çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr/hbultenleri.htm> (22.01.2009).
- TÜRK-İŞ: “Türkiye’de Emek Piyasasında Kadınların Durumu”, **TÜRK-İŞ Raporu**, 2005, (Çevrimiçi) www.turkis.org.tr (20.01.2009).
- TÜSİAD: **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**. İstanbul: TÜSİAD Yayınları, Aralık 2000.
- UN Commission on the Status of Women: Resolution 37/8. “Women in Extreme Poverty”. 1993.
- Uzun, Ayşe Meral: “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”. **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. C. 4, S. 2., 2003: 155-173.
- World Bank: **Poverty Reduction Handbook**, Washington, 1991.
- World Bank: World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty. Oxford University Press, 2000.
- ILO: “Global Trends in Employment, Productivity and Poverty,” **World Employment Report**, 2004-2005.